

УДК 378. 018.4. 002.5

Надія Шиян

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Надежда Шиян. Методические основы организации самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов вуза.

Nadia Shyian. Methodological Bases of Students' Selfeducation Activity Organization at the University.

А Ефективними умовами організації навчально-пізнавальної діяльності студентів є: досягнення відповідності змісту і методики навчання у вищому закладі педагогічної освіти; гармонізація самостійної індивідуальної, групової та фронтальної роботи студентів.

А Эффективными условиями организации учебно-познавательной деятельности студентов являются: достижение соответствия содержания и методики обучения в высшем педагогическом учебном заведении; гармонизация самостоятельной индивидуальной, групповой и фронтальной работы студентов.

S It is proved that effective conditions of putting the given technology into practice are: the achievement of correspondence between the content and methods of teaching in teachers training college, harmony of independent individual and frontal work in group of students.

Ключові слова: навчальна діяльність студентів, самостійна робота, рейтинг.

Ключевые слова: учебная деятельность студентов, самостоятельная работа, рейтинг.

Key words: educational activity of students, independent work, rating.

Вступ. Аналіз наукової та науково-методичної літератури і практичний досвід роботи у вищій школі дозволяє стверджувати, що основним видом пізнавальної діяльності студентів виступає самостійна навчально-пізнавальна діяльність. Адже основним завданням освіти стало не одержання певної суми знань, а розвиток мислення, навичок самостійного засвоєння й аналізу нових відомостей. Ці зміни вимагають не лише вдосконалення змісту, а й трансформування характеру навчального процесу у вищій школі. Отже, у сучасних умовах акцент робиться не на інформативність, а на методологію і методику, щоб студенти ще у вищому навчальному закладі орієнтувалися на самостійне одержання інформації.

Формулювання цілей статті. Така організація навчального процесу потребує серйозної підготовчої роботи, а в першу чергу організаційного забезпечення всіх форм навчальної роботи (лекцій, семінарів, лабораторних і практичних занять, самостійної роботи студентів тощо). Починаючи вивчення тієї чи іншої дисципліни, викладач має повідомити кожного студента про критерії, форми і періодичність контролю знань, кількісну оцінку у балах (мінімальну і максимальну), яку він може отримати за відповідний модуль. Але особливої уваги потребує самостійна та індивідуальна робота студентів, адже кредитно-модульна система навчання передбачає органічне поєднання традиційних форм навчального процесу – лекцій, семінарів, лабораторних робіт тощо – із систематичною самостійною роботою. Таким чином, метою статті є обґрунтування методики організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації самостійної роботи студентів розглядалися у

роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, А. Алексюк [1], Б. Єсіпов [5], П. Підкасистий [11] та ін. визначали самостійну роботу як один із ефективних методів пізнавальної діяльності; Ю. Бабанський [2], І. Лернер [8], В. Лозова [9] та ін. розглядали самостійну роботу як форму організації навчання; І. Ковалевський [6], Л. Молчанов, Я. Опріщенко [10], Н. Протасова [13], М. Солдатенко [14] та ін. обґрунтували управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів; В. Буряк [3], Б. Єсіпов [5], В. Козаков [7] та ін. досліджували вплив самостійної роботи на розвиток особистості студентів.

Виклад матеріалу дослідження. Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни – підручник, навчальні та методичні посібники, конспект лекцій, практикум, методичні рекомендації тощо. Самостійна робота над навчальною дисципліною для студентів може включати: опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу; вивчення окремих тем або питань, що передбачені для самостійного опрацювання; підготовка до виступу на семінарському занятті; підготовка до проведення та захисту практичних (лабораторних) робіт; розв'язання і письмове оформлення задач, схем, діаграм, інших робіт графічного характеру; виконання домашніх завдань; підготовка до проведення контрольних заходів тощо [2].

До індивідуальних завдань відноситься написання рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних, проблемних ситуацій, підготовка власних досліджень, виступ на конференції, участь в олімпіадах тощо. Особливим видом індивідуальних завдань є виконання курсових і дипломних

робіт (проектів), яке здійснюється відповідно до робочого навчального плану та існуючих вимог щодо їхнього з мисту [2].

При такому підході різко зростає значущість методичного забезпечення навчального процесу, зокрема, з кожної дисципліни на кафедрі повинні бути матеріали для:

- аудиторної роботи: тексти лекцій (у тому числі й електронний варіант), програми і плани семінарських, практичних (лабораторних) занять, мультимедійний супровід аудиторних занять;

- самостійної роботи студентів: варіанти домашніх завдань, матеріали самоконтролю та критерії їхнього оцінювання; навчаючі електронні матеріали в електронній бібліотеці;

- контролю знань: письмові контрольні завдання, паперові й електронні тести, екзаменаційні білети.

На кафедрі хімії та методики викладання хімії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка вже понад 30 років використовується рейтинговий контроль якості знань студентів. Із навчальної дисципліни «Шкільний курс хімії та методика його навчання» тексти лекцій в електронному чи паперовому варіанті студент може брати на кафедрі й зробити для себе копію. Тому відпадає необхідність у чисто механічному повному конспектуванні всього навчального матеріалу, студент може записати лише якусь думку, твердження, ідею тощо. Діяльність студента на лекції активна: він осмислює основні положення, може висловити свою думку з питання, що розглядається, поставити запитання тощо. Адже самостійна робота – це перш за все самостійна думка. Творчо працювати може лише той, хто думає, а, отже, завдання лектора – розбудити думку. Тому лекція перестає бути монологом, вона включає в себе діалог. Студент може ставити запитання, висловлювати сумніви, які в нього виникли в процесі самостійного опрацювання питань, що винесені на лекцію. Тобто, на лекцію студент приходить, опрацювавши основні питання самостійно. Ці питання подані в методичному посібнику. Лише в такому випадку він може працювати на лекції спільно з викладачем, подавати власні пропозиції, висловлювати судження й переконання. Отже, пропонована методика передбачає проведення діалогічних лекцій. Така форма проведення лекцій дозволяє студентам не записувати для подальшого продумування фрази лектора, а фіксувати в конспекті результат власного процесу мислення.

Лабораторні заняття включають у себе експрес-контроль, семінарську, практичну та лабораторну частину. Кожне лабораторне заняття починається експрес-контролем, що проводиться у вигляді короткочасної письмової контрольної роботи. Перевіряються знання шкільного курсу хімії. Семінарська частина носить творчий характер, адже робота вчителя творча. Не можна дати готових рецептів щодо використання того чи іншого методу навчання для засвоєння учнями конкретних понять. Використання різних методів навчання залежить від багатьох факторів: особистості вчителя, рівня підготовленості класу, підбору дітей у класі, та навіть те, після якого уроку стоїть урок хімії в розкладі, може вплинути на сприймання учнями матеріалу. Вчитель повинен уміти перебудувати свою роботу на уроці, враховуючи обставини. Але, звичайно ж, провідну роль відіграє особистість учителя. Один і той же методичний прийом у виконанні різних учителів може мати зовсім різний вплив на учнів. Адже кожна людина, і вчитель у тому числі, має свої індивідуальні особливості. Один може емоційно передати інформацію, викликавши захоплення слухачів, а інший цю ж інформацію передає тими ж словами, але при цьому учні нудьгують. Тобто, відбір методів і методичних прийомів повинен бути адекватним не лише меті, змісту й завданням уроку, а й індивідуальним особливостям учителя. У цьому полягає майстерність учителя.

Тому на занятті використовуємо в основному активні форми і методи роботи: ділові, ситуативні й рольові ігри, дискусії, роботу в малих групах, банки ідей, аукціони знань, гру типу «Що? Де? Коли?», «мозковий штурм» тощо. Питання, винесені в навчальному посібнику на семінарське заняття, служать орієнтиром для самоконтролю студентів. Якщо студент може дати відповіді на ці запитання, то він буде творчо працювати на занятті, у нього є для цього відповідний запас знань.

Наприклад, для групової роботи на практичній частині заняття пропонуються різні завдання:

- підібрати методи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів при вивченні теми «Бензен як представник ароматичних вуглеводнів, його склад, хімічна, електронна, просторова будова молекули» (10 кл.). Урахуйте, що клас дружний, організований. Мотивація навчання в основному внутрішня. Окремі учні мають флегматичний тип вищої нервової діяльності, байдуже ставляться до життя класу й школи. Навчаються переважно на «3». Інтелектуальний розвиток: високий – 30%, середній – 55%, низький – 15% учнів.

- Підібрати завдання для групової роботи учнів при вивченні теми «Оксиген. Кисень, склад його молекули, фізичні властивості. Добування кисню в лабораторії. Реакція розкладу. Поняття про каталізатор», урахувавши психолого-педагогічні особливості 7 класу. У класі навчається 35 учнів. Рівень дисципліни – низький. Окремі учні – 4 особи – мають оцінки «4» і «5». Навчальна мотивація, в основному, зовнішня, ситуативна. Інтелектуальний розвиток: високий – 4 учні, середній – 26, низький – 5.

Після роботи в малих групах проводили фронтальне обговорення виконаних завдань з використанням ігрових ситуацій. Одна група пропонує свою колективну наробку, мотивуючи свій вибір із урахуванням психолого-педагогічної характеристики класу та індивідуальності вчителя. Інша – виступає опонентами, висуваючи свої зауваження, заперечення, пропозиції, запитання тощо. Потім групи міняються ролями.

Використовуючи ігрові ситуації, пропонуємо, наприклад, ділову гру. Один студент – учитель, інші – учні. Крім того, часто пропонуємо ролі директора школи, інспектора райво, психолога, педагога тощо. Перед «учителем» стоїть завдання, наприклад, використовуючи активні форми й методи роботи учнів, дати початкове формування поняття «кислоти» (8 кл.). «Директор школи», «інспектор райво» та інші аналізують фрагмент уроку, відмічаючи позитивні та негативні моменти. Свої враження висловлюють також «учні».

При проведенні аукціону знань перед студентами ставиться завдання, наприклад, підібрати демонстраційний хімічний експеримент, який виступає засобом первинного сприймання й осмислення інформації при вивченні теми «Гідроліз солей» (9 кл.). Кожний студент пропонує свою ідею, обґрунтовуючи свій вибір. У кінці колективно відбираються найцінніші ідеї та складаються методичні рекомендації щодо використання запропонованого хімічного експерименту.

Використання таких нетрадиційних форм і методів роботи сприяє формуванню професійної психолого-педагогічної та методичної компетентності, яка становить фундамент творчого ставлення майбутнього вчителя до професійної діяльності та орієнтує на вироблення у студентів комплексу вмінь як спеціальних, так і фундаментальних, таких, як уміння вчитися, узагальнювати, аналізувати, усвідомлювати знання і творчо застосовувати їх на практиці, критично ставитися до інформації, вміння відбирати педагогічно найдоцільніші методи та методичні прийоми. Така фронтальна робота на лабораторних заняттях не зорієнтована на якогось «середнього» студента, а стає особистісно зорієнтованою. Вона передбачає активіза-

цію творчих здібностей студентів і створення сприятливих умов для їхнього виявлення в процесі професійної підготовки педагога у виші, тобто створює умови для оволодіння студентами методикою формування творчого мислення через власну навчальну діяльність.

Лабораторне заняття передбачає проведення студентами дослідів, передбачених шкільною програмою з хімії. Оцінювання цього виду діяльності відбувається шляхом спостереження викладача за роботою студентів, перевірки володіння технікою хімічного експерименту. Крім того, викладач ставить запитання типу: «На якій частині уроку Ви запропонували б проведення цього досліді: при вивченні нового матеріалу, чи для закріплення знань, умінь і навичок і чому?», «У шкільному хімічному кабінеті немає цього реактиву. Яким іншим реактивом Ви запропонували б замінити його?» тощо. Перевіряється як техніка і методика хімічного експерименту, так і творче володіння теоретичними знаннями. Причому, оцінка результатів роботи на лабораторному занятті проводиться викладачем спільно зі студентами, адже навчальна дисципліна «Шкільний курс хімії та методика його навчання» вивчається на 3–4 курсах. Це створює відносини взаємної відповідальності між викладачами і студентами, робить самооцінку студентів адекватнішою, розвиває самостійність і критичність їхнього мислення, активізує пізнавальну діяльність.

До кожного лабораторного заняття студентам необхідно виконати певний обсяг самостійної роботи, конкретні види якої є в навчальному посібнику, який одержує кожний студент на початку вивчення дисципліни. Крім інваріантних (обов'язкових) завдань самостійної роботи, студентам пропонуємо варіативні (творчі) завдання, які студент виконує за власним бажанням. Оцінка за їхнє виконання не входить в еталонну рейтингову оцінку, вона зараховується в рейтингову оцінку студента. Свій варіант індивідуальної самостійної роботи за модуль студент може здати в термін вивчення даного модуля, але й до написання модульної контрольної роботи. Крім того, студентам пропонується самостійно розробляти завдання для творчої роботи за власними уподобаннями. Здатність студента формулювати й виконувати такі завдання характеризує вищу ступінь його самостійності. Вирішивши вивчати модуль на звичайному чи поглибленому рівні, студент у графік здачі індивідуальних завдань (ГЗТЗ) заносить узгоджену з викладачем дату консультацій і здачі виконаних завдань, що стимулює його роботу. Виконуючи завдання, студент може одержати консультації викладача-лектора, викладача, який веде лабораторні заняття чи інших студентів, але здає виконане завдання тільки індивідуально. Відбувається індивідуальний захист власної творчої роботи. При цьому в студента виробляються вміння доказово й обґрунтовано відстоювати власну думку, вести діалог, ґрунтовно пояснювати доцільність тієї чи іншої дії, критично оцінювати запропоновані викладачем варіанти розв'язання завдання у відповідності до власних ціннісних орієнтирів. Крім того, захищаючи власну ідею, студент мусить добре орієнтуватися в науковій інформації, тобто, повинен систематично працювати з науковою та методичною літературою.

Варіативні (творчі) завдання дають можливість студентам самореалізуватися як особистості. Кожна людина має свої природні нахили, вподобання, індивідуальні особливості. Один захоплюється розв'язуванням складних олімпіадних задач з хімії, інший надає перевагу розробленню сценаріїв різних позакласних заходів тощо. Тому, якщо завдання, що пропонуються студентам, будуть для всіх однакові, то певна кількість студентів відчуватиме себе дискомфортно, їхня оцінка з боку товаришів і самооцінка може різко знизитися, якщо, наприклад, вони відчують труднощі при розв'язуванні задач. Як правило, такі студенти взагалі втрачають інтерес до навчання. Тому

варіативні завдання не обов'язкові для виконання, а виконуються студентами для реалізації власних уподобань і можливостей і підвищення свого рейтингу.

Завершується вивчення модуля аудиторною контрольною роботою, яка проводиться в присутності викладача за індивідуальними завданнями. До кожного модуля нами розроблені по 15 варіантів контрольних робіт, які включають по п'ять завдань: два теоретичних і три розрахункові задачі.

Після вивчення всього курсу «Шкільний курс хімії та методика його навчання» студент повинен захистити проект, який він одержує на початку вивчення курсу. Це завдання носить комплексний характер і дає можливість виявити рівень методичної підготовки вчителя, інтегрує в собі знання методики, педагогіки та психології.

Подібні завдання студенти вибирають самостійно і, як правило, вони входять у курсові та дипломні роботи. Якщо перелік завдань не задовольняє індивідуальних запитів студентів, то вони можуть пропонувати власні завдання.

Серед форм позааудиторних занять широко використовуються такі з них: розроблення й захист проектів з елементами наукового дослідження, підготовка студентами науково-методичних повідомлень на актуальні теми, участь у розробленні проблем, пов'язаних із реалізацією життєво важливих тематик. Практично вся робота здійснюється студентами самостійно, а педагогічне керівництво їхньої діяльністю забезпечується через систему індивідуальних консультацій.

При такому підході управління самостійною роботою зорієнтоване на способи її організації більше, ніж на вплив, пов'язаний з організацією режиму дня чи бюджету часу студентів. Упровадження описаної методики організації й оцінювання самостійної роботи сприяє підвищенню самостійності студентів, їхньої відповідальності за результати своєї праці, що впливає на якість професійної підготовки майбутнього вчителя, дає можливість створити умови для самореалізації студентів, вияву їхніх індивідуальних здібностей, стимулює творчу роботу протягом семестру, індивідуалізує процес навчання в усіх формах навчальної діяльності.

Висновок. Гармонійне поєднання різних форм самостійної роботи студентів, як показав експеримент, розвиває творчі здібності студентів, готує до активного пошуку, викликає потребу в удосконаленні своєї професійної майстерності. Таким чином, правильна організація самостійної роботи майбутнього вчителя забезпечує підготовку компетентного спеціаліста, який володіє ґрунтовними і мобільними знаннями, здатний до педагогічної творчості, прагне до неперервної самоосвіти, постійного саморозвитку, критичного мислення.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України : підручник для вузів / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 220 с.
2. Бабанский Ю. О дидактических основах повышения эффективности обучения // Народное образование. – 1986. – № 11. – С. 105–111.
3. Буряк В. Самостійна робота як системоутворюючий елемент навчальної діяльності студентів / В. Буряк // Вища школа. – 2008. – № 5. – С. 12–24.
4. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посібник / за ред. В.Г. Кремени. Авт. колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубіно, І.І. Бабін. – Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2004. – 384 с.
5. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б.П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
6. Ковалевский И. Организация самостоятельной работы студента / И. Ковалевский // Высшее образование в России. – № 1. – 2000. – С. 114–115.
7. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение: учеб. пособие / В.А. Козаков. – К. : Вища шк., 1990. – 248 с.
8. Лернер И.Я. Дидактичні основи навчання [Текст] : навч. посібник / І.Я. Лернер. – М. : Педагогіка, 1981. – 185 с.
9. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів: Спецкурс із дидактики [Текст]: навч. посібник / В.І. Лозова. – Харків : Знання, 1990. – 78 с.
10. Молчанов Л. Управління самостійною роботою студентів / Л. Молчанов, Я. Опріщенко // Технікуми, коледжі. – 2007. – № 1 (16). – С. 44–46.
11. Підкасистий П. І. Требования, предъявляемые к обучающимся в вузах / П.И. Подкасистый // Педагогіка. – 2005. – № 3. – С. 47–52.
12. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, № 161. – К. : Мін-во освіти України, 1993. – 21 с.
13. Протасова Н.Г. Уміння та навички самоосвітньої діяльності вчителя / Н. Г. Протасова // Обрії. – 1998. – № 2 (7). – С. 23–25.
14. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу / М. Солдатенко // Рідна школа – 2005. – № 1. – С. 49–51.